

Krajina spolupráce – 40 let CHKO Bílé Karpaty

Libor Ambrozek

Co se vám vybaví, když slyšíte sousloví „Bílé Karpaty“? Ještě před 100 lety nejzapadlejší kout České republiky, odkud odcházeli lidé do Ameriky za prací, dnes oblíbený cíl stále více návštěvníků z celé země. Každého napadne něco jiného – nejčastěji zřejmě louky plné orchidejí, táhnoucí se až někam k obzoru. Ale také (když to vezmeme od západu)

vinné sklepy u Petrova a Strážnice, staré oskeruše, hornácký folklor, moravské Kopanice se žitkovskými bohyněmi, prales pod vrcholem Velké Javořiny, bučiny ve Vlárském průsmyku, zachovalá krajina jižního Valašska kolem Nedašova... Krajina a příroda malebných hor na slovenském pomezí mají nebyvale mnoho tváří.

O našich přírodních krásách bylo i na stránkách tohoto časopisu už napsáno mnohé, proto bych chtěl tentokrát přidat do bělokarpatské mozaiky spíše střípky o našem snažení a především o spolupráci. Protože sami bychom zdejší přírodu ochránit nedokázali. Když byla na podzim roku 1980 CHKO Bílé Karpaty slavnostně vyhlášena, nacházelo se zde jediné maloplošné chráněné území – Javořínský prales. O sedm let později jich bylo už 49, v drtivé většině louky a pastviny! Podrobněji se o tomto skvělém výsledku spolupráce můžete dočíst v čísle 6/2017.

Obnova krajiny a LIFE+

Ani nejdlehlší oblasti však neunikly devastaci tlaku socialistického zemědělství.

Krajina jižního Valašska u Nedašova. Foto Libor Ambrozek

V 90. letech 20. století byla proto hlavní výzvou obnova krajiny. Stovky hektarů načerno rozoraných luk se podařilo zalučnit, často i regionální směs bylin, téměř tři čtvrtiny oficiálně orné půdy zatravnil z ekonomických důvodů zemědělci z vlastní iniciativy. Na trvalých plochách probíhá dlouhodobé sledování změn a ukazuje se, že s přibývajícím časem se počet druhů na místech s různým způsobem obnovy postupně sblíží.

Druhým významným úspěchem bylo rozsáhlé odstranění náletových dřevin. Při intenzifikaci zemědělství byly louky na prudších svazích opuštěny a zarostly v první fázi křovinami, později dokonce stromy. Stále jsou však ve-

deny jako trvalé travní porosty, což umožňuje administrativně jednoduchý zásah. Díky prostředkům MŽP i projektům ze SFŽP byly vyčištěny desítky hektarů, na kterých došlo k rychlému obnovení druhové pestrosti. Nebyly totiž vystaveny používání chemických hnojiv.

Po několikaleté odlmce způsobené nedostatkem financí se začala s projektem LIFE+ „Motýli ČR-SR“ (viz číslo 3/2015) psát v roce 2011 nová „náletová“ kapitola. A ku prospěchu bělokarpatských luk a jejich rostlinných i hmyzích obyvatel se píše dodnes. Na první úspěšný projekt se podařilo od roku 2017 navázat druhým, nazvaným šířeji „Ze života hmyzu“, který je tentokrát zaměřen vedle obnovy luk a pastvin i na zásahy v lesních porostech. Oba projekty přinesly do Bílých Karpat desítky milionů korun z evropských zdrojů a umožnily vedle mnohem aktivnějšího managementu rozvoj spolupráce se zemědělci, podporu osvěty a propagace a v neposlední řadě i rozsáhlý monitoring motýlů a dalších druhů hmyzu.

Z prvního projektu LIFE+ bylo odstraněno na celém území CHKO 110 hektarů náletu, cílem druhého jsou práce na dalších 200 hektarech. Skladba území je velmi pestrá. Na Kopanicích se zapojilo velké množství místních obyvatel s pozemky kolem usedlostí. V jižní části byly vyčištěny i několikahektarové plochy (jako například Paličky u Javorníka, Roštovica u Tasova nebo svahy v ochranném pásmu NPR Porážky), na kterých zůstaly zachovány solitérní stromy. Inventarizační průzkumy hmyzu na těchto lokalitách ukázaly velkou druhovou rozmanitost s řadou vzácných druhů.

Barevný aspekt prstnatce bezového patří k ozdobám květnatých orchidejových luk (ve střední a severní části pohoří). Foto Libor Ambrozek

Na lokalitě Paličky u Javorníka bylo v rámci obou projektů LIFE vyčištěno již 22 hektarů bývalých pastvin se solitérními stromy. Foto Libor Ambrozek

Péče o druhy

Specifickou kapitolou je péče o vzácné druhy rostlin a živočichů, kterých je v Bílých Karpatech opravdu požehnaně. Jen počty kriticky ohrožených jdou do mnoha desítek. Většina z nich je vázaná na louky a pastviny, nezapomínáme však ani na druhy lesní. Rozloha trvalých travních porostů sice výrazně zužuje prostor pro „zahradničení“, ale některé citlivé druhy se bez zvláštního zachá-

zení už neobejdou a ani tak není zajištěno jejich přežití do budoucna.

Učebnicovým příkladem jsou hořečky. Hořeček žlutavý byl dříve v celých Karpatech častým druhem pastvin a přepásaných luk. Vlivem změn hospodaření a emisí dusíku však v druhé polovině 20. století rychle mizel a dnes můžeme lokality a v suchých letech i kvetoucí jedince počítat na prstech. Tak Ioni vykvetl

jen na dvou lokalitách (z monitorovaných šesti) v celkovém počtu 13 exemplářů... Přestože jsou plošky s jeho výskytem na jaře pravidelně vyhrabávány a kosení probíhá až pozdě na podzim, populace jsou již velmi slabé. Důležitým úspěchem bylo aspoň obnovení kosení na lokalitě u Nedašova, kde původní hospodář schválně přestal před několika lety po sporech s ochranou přírody louku udržovat. Po dvou letech vykvetlo ze semenné banky 9 hořečeků.

Výrazně lepší situace je u hořečku nahořklého, který byl v posledních letech nalézán na třech lokalitách. Na dvou z nich, což jsou staré úvozové cesty, kvete v dobrých letech i několik set jedinců (loni více než 600 u Javorníka a 300 u Nové Lhoty). Z dalších druhů, kterým se dostalo pocty záchranného programu či aspoň akčního plánu, se dobře vede našemu endemitu pastarčku dlouholistému moravskému (na největších dvou lokalitách loni několik set kvetoucích), mírně narůstá i jediná populace snědku pyrenejského kulatoplodého. Všivec statný, jeden z ikonických druhů naší CHKO, dostal Ioni kolem své hlavní populace na Porážkách slušivou ohrádku. Terčem nenechavců se v minulých letech stala jedna ze dvou lokalit střevíčníku, v NPR Čertoryje

Jeden z devíti hořečeků žlutavých karpatských, které Ioni v Bílých Karpatech vykvetly. Foto Libor Ambrozek

někdo postupně vyryl všechny kvetoucí trsy. Populace toříče čmelákovitého jsou naopak stabilní a rudohlávek jehlancovitý se loni objevil i na místech dříve hnojených.

Když nepočítáme velké šelmy, jejichž sčítání v Bílých Karpatech již třetím rokem také probíhá, jsou z živočichů nejznámějšími obyvateli našich hor zřejmě užovka stromová a tesařík alpský. Pro našeho největšího hada, známého na Kopanicích jako „had hospodářček“, jsme ve Vlárském průsmyku i na Žitkové umístili řadu umělých líhnišť, na kterých je pravidelně monitorován. Tesařík alpský, jeden z našich nejkrásnějších brouků, má největší českou populaci rovněž v okolí Vlárského průsmyku. Ve spolupráci se státními lesy se snažíme vytvořit dostatek vhodných biotopů, v současné době probíhají úspěšně jednání o citlivějším hospodaření v zachovalých bučinách navazujících na staré porosty přírodních památek Okrouhlá a Sidonie. Při průzkumech byla i zde zjištěna řada dalších druhů brouků, které se u nás jinde nevyskytují.

Výjimečné postavení mezi entomologickými lokalitami má vedle luk na jihu také okolí Brumova-Bylnice. Díky blízkosti Váhu sem pronikají vzácné teplomilné druhy brouků i dalšího hmyzu. Některé z nich, považované v ČR už dlouho za vyhynulé, zde byly nově nalezeny (např. štítonoš černý). V posledních letech se daří postupně čistit od náletů svahy nejceněnější lokality Stráž u Bylnice. V rámci projektu LIFE+ zde spolupracujeme s vlastníky i místními spolky, např. fotbalisty, kteří hrají na hřišti přímo pod svahem.

Populacím obojživelníků prospívají nové tůňe, které v krajině obnovují například myslivecká sdružení nebo organizace ČSOP. Vzhledem k důkladnějšímu monitoringu (především nárůst fotopastí), ale i změnám v lesních porostech, přibývají pozorování nových druhů – například datlík tříprstý, puštík bělavý nebo kočka divoká.

Spolupráce se zemědělci

Spolupráce s místními obyvateli a hospodáři má mnoho podob. Naplno se zde projevuje odlehlost Bílých Karpat. Nejen ve výjimečné zachovalosti lidové kultury, ale i ve vztahu k půdě a krajině kolem sebe. Stále se vedle větších farmářů setkáváme s tradičními zemědělci a nezřídka na jejich pozemcích nacházíme víc druhů než v rezervacích. Jako by někdy rostliny a živočichové nedokázali ocenit péči,

Užovka stromová, na Kopanicích přezdívána jako „had hospodářček“. Foto Libor Ambrozek

Čištění náletu na významné entomologické lokalitě Stráž u Bylnice. Foto Libor Ambrozek

jakou je zahrnujeme... Zdaleka o nich totiž nevíme všechno, a proto je na místě vnímavost vůči všem formám hospodaření.

O rozsahu spolupráce svědčí i skutečnost, že do dotačních titulů AEKO je zařazeno 18 tisíc hektarů trvalých travních porostů, což je více než čtvrtina rozlohy CHKO! Ještě o něco větší výměra pozemků je vedena v režimu ekologického zemědělství, jedná se o 70 % zemědělské půdy vedené v LPIS. Šest tisíc hektarů luk a pastvin se navíc nachází v prvních a druhých zónách. Díky aktivitám i financím

z „motýlího“ projektu LIFE+ jsme se začali se zemědělci pravidelně setkávat. Debata se vede nejen o zemědělských dotacích, počasí a požadavcích správy, ale snažili jsme se vysvětlit i motivy našeho jednání. To se ukázalo jako mimořádně úspěšné. I otrlí statkáři zjihli při barvitém líčení životního cyklu modrásků a s mozaikovou sečí se smířili mnohem snáze.

Správa CHKO vedle příspěvků na kosení a pastvu podporuje i další aktivity hospodářů. Stále se daří zatravňovat regionální směsí, některé subjekty vysazují solitérní stromy v loukách,

Jedna z nejstarších planých hrušní v Bílých Karpatech v sousedství PR Drahý. Foto Libor Ambrozek

zemědělská firma Javorník CZ zrealizovala dokonce dva velké projekty z OPŽP na obnovu krajinných struktur. Velkou popularitu nám přinesly prostředky PPK na výsadbu krajových odrůd, které využily desítky drobných žadatelů. Teď by se hodil ještě obdobně úspěšný dotační program MPO na výstavbu nových pálenic.

Obce a neziskové organizace

Už více než 20 let se pravidelně setkáváme se starosty obcí. Vzhledem k jejich aktivitě má naše pracoviště k hodnocení pravidelně jeden z nejvyšších počtů projektů v OPŽP v rámci celé Agentury. Podporujeme výsadbu liniové zeleně, ošetřování starých stromů a několik obcí přímo udržuje cenné lokality na svém katastru. Většinou se jedná o bývalé obecní pastviny, které jsou útočištěm řady vzácných druhů.

Samostatnou kapitolou je spolupráce s našimi přirozenými spojenci, neziskovými organizacemi v ochraně přírody. Věhlas některých z nich dávno překročil hranice regionu. ZO ČSOP Kosenka vykoupila už 30 hektarů starého jed-

lového lesa Ščúrnic a další dvě luční chráněná území. Jejich tradiční kosení proběhlo loni už po čtyřicáté! Členové Kosenky stojí i u zrodu jedné z největších akcí v regionu, Valašského mikulášského jarmeku ve Valašských Kloboukách.

Na jihu operuje ZO ČSOP Bílé Karpaty, která udržuje více než 200 hektarů cenných orchidejových luk. Podílí se na obou projektech LIFE+ a nezastupitelná je její role výrobce regionální travní směsi. V roce 1997 spolu se správou CHKO a městem Veselí nad Moravou založila Vzdělávací a informační středisko Bílé Karpaty, které je dnes hlavním centrem environmentální výchovy a osvěty. Jeho výukové pořady jako např. Tajemství louky se těší na školách všech stupňů velké oblibě, žádané jsou také exkurze a školení průvodců.

V závěru naší sondy do světa Bílých Karpat je třeba zmínit ještě jeden rozměr našeho pohledu. Ten mezinárodní. Na druhé straně hřebene působí dokonce ještě o rok déle kolegové z CHKO Biele Karpaty. Nemají to jednoduché,

protože možnosti slovenské státní ochrany přírody jsou výrazně menší než naše, ale díky jejich entuziasmu je za nimi vidět obrovský kus práce. Společně jsme se potkávali i v prvním projektu LIFE+, ze kterého si pořídili vlastní techniku. Dnes s ní udržují několik desítek hektarů v nejceněnějších chráněných územích. Stejně aktivní je nevládní organizace BROZ, která se s námi účastní i druhého projektu LIFE+, pečující o řadu území, velký sad ovocných dřevin a úzce spolupracuje s místními zemědělci.

Podmanivá krása bělokarpatské krajiny a její přírodní bohatství spoluvytvářené člověkem si dokázaly získat uznání i za hranicemi naší země. V roce 1996 byly Bílé Karpaty vyhlášeny biosférickou rezervací UNESCO, v roce 2000 získaly Evropský diplom pro chráněná území, který byl loni na podzim Radou Evropy podruhé prodloužen. Tato ocenění patří všem místním i přespolním, kteří zde žijí a hospodaří a kteří zde nechali kus svého srdce. Necháte ho zde i vy, když se projdete po loukách a lesích a večer si s místními u pohárku zazpíváte.